

Pomisli vendar

Pomisli na jutri. O zgodovini (samo)odgovornosti.
Andrej Studen (Ur.). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012. 280 strani. (Vpogledi; 6)

Zbornik s pomenljivim naslovom je nastal kot zaključek projekta *Podoba gospodarske in socialne modernizacije v Sloveniji* sodelavcev Inštituta za novejšo zgodovino. Izmed 11 piscev, ki objavljajo svoje prispevke, je kar 10 sodelavcev omenjenega inštituta, to navezo pa malce razrahlja le Dragana Gnjatović, profesorica ekonomije z Univerze v Kragujevcu.

Prispevki v zborniku so urejeni kronološko, serija prispevkov pa se začne z razpravo Andreja Studna *Človek mora delati za svojo srečo*. Studen nas najprej popelje med filozofe, duhovnike, umetnike in intelektualce, ki so razpravljali o delu. To je bilo sprva domena nižjih slojev brez sredstev za preživljanje in pokora za izgon iz raja. Srednji vek je sicer hvalil pridnost roko-delcev, delo pa je postalo vrednota šele kasneje, ko so ugotovili tudi njegovo koristnost za zdravljenje lenobe (prisilne delavnice). Razsvetljenstvo je namreč potencialno moralno-pedagoški pomen dela in družbeno izobčilo nedelo. Meščanski teoretiki so cenili delo, a so na delavce gledali kot na moralno in fizično degradirane. Polnopravnega člana družbe so spodbujali k delu, ki naj bi pripomoglo k skupni blaginji, ljudi pa so vzgajali za pridnost z različnimi tiski in nauki. Biblija častilcev dela in pridnosti je postalo delo Benjamina Franklina Pot k bogastvu, na Slovenskem pa so njegovo delo opravljali Valentin Vodnik (Velika pratika), Janez Bleiweis (Novice) in Anton Martin Slomšek (Drobtinice).

Dragica Čeč se v svoji razpravi *Srce vsakega je treba pripraviti za dejavno udeležanje zapovedi ljubezni do bližnjega*, ukvarja s sistemsko oskrbo revnih, ki je nadomestila prvotno osebno dobrotelost, vezano na religiozna dejanja usmiljenja (kot odkupnina za grehe). Zgodnjenovoveška družba je bila namreč družba revežev, saj je bilo kar 70% ljudi brez možnosti za osnovno preživetje. Njihova oskrba je bila sprva voluntaristična, v 18. stoletju pa so z ubožnimi inštituti (na Kranjskem je bil ustanovljen leta 1786) centralizirali in birokratizirali skrb za uboge zlasti iz ranljivih skupin (otroci, ženske, stari). Ubožni inštituti so bili v oskrbi revnih nasledniki cehov in verskih bratovščin (skrinjice za zbiranje prispevkov), gmotno osnovo pa so pridobili s pretakanjem zasebnih volil v državni okvir. Ubožni inštituti so morali skrbeti za nenehen dotok denarja, ki je poganjal sistem, kar so skušali doseči s propagando

(literatura, gledališče, časopisi, pridige) in laskanjem (razglašanje donatorjev). Svoje je pri bolj ali manj prostovoljnem podpiranju revežev odigrala tudi »mehka« prisila – strah pred lastno revščino ali celo jezo beračev.

Meta Remec nas v članku *Pitje in kajenje krajša ti življenje*, popelje med užitke in nasladi v dobi meščanstva. Človek je v industrijski dobi s svojo delovno silo na trgu, moralisti ga s poljudnimi knjižicami vzgajajo proti potrošništvu v idealih zmernosti, varčnosti, odgovornosti in osveščajo proti razvadam, s čemer naj bi dosegli idealno zdravo družbo. Po drugi strani ista družba s propagando za pospeševanje prodaje brezobzirno spodbuja množično porabo, ki veča profit in hrani monopole (alkohol, tobak). Razdeljeni so bili tudi teoretiki – prvi so, kot rečeno zagovarjali zmernost, redno gibanje, počitek, zmerno spolnost, obsojali kvarne vplive alkoholizma, nebrzdane spolnosti (tudi masturbacije) ter vsaj ekonomsko škodljivost tobaka, kave, čaja in čokolade (zlasti naj bi to škodovalo ženskam), drugi pa so v tobaku in kavi videli vsaj pomirjevalo in pripomoček za lažje delo intelektualcev, pri čemer je jasno, da so si vsi prizadevali za dolgo, zdravo in srečno življenje.

Žarko Lazarevič v prispevku *Ekonomsko samozaščita in odgovornost* obravnava pojav zadružništva v zadnji četrtini 19. stoletja, ko so začele po nemškem vzoru kot

oblika ekonomskega samoorganiziranja in samopomoči za šibkejšje sloje (delavci, kmetje) nastajati zlasti kreditne zadruge, ki so podprle kreditojemalce, ki so jih banke odklanjale. Poleg kreditnih je združništvo poznalo še nabavne, potrošniške (te so z eliminacijo posrednikov (veletrgovcev, trgovcev) in manjšimi maržami nižale cene in blažile socialno stisko v kriznih časih), mlekar-ske, sadjarske, vinarske, živinorejske in strojne zadruge. Posebno uspešno je bilo združništvo v nacionalno ogroženih deželah – na Štajerskem (Mihael Vošnjak, kreditna zadruga v Celju) in Koroškem. V 90. letih 19. stoletja je nastopil razmah kreditnega združništva, val ustanavljanja zadrug pa je pljusnil tudi na Kranjsko (Janez Ev. Krek).

Kmečke kreditne zadruge v Srbiji, ki so jih začeli ustanavljati konec 19. stoletja, in so bile do leta 1929 edine ustanove za kreditiranje kmetov, obravnava Dragana Gnjatović v razpravi *Samoodgovornost in institucije solidarne odgovornosti*. V zadruge je bilo vključenih kar 17 % srbskih kmetov, k članstvu, ki je bilo zaradi nizkih članskih deležev dosegljivo tudi revnim, pa je kmete v Srbiji (podobno kakor v Sloveniji) zvalila prej nezadostna ponudba kreditnih virov in pojav oderuštva (zele-naštvo). Z nabavo orodja in mehanizacije prek zadrug je prišlo v Srbiji do razvoja kmetijske produkcije, zadruge pa so postale resna konkurenca zasebnim bankam.

Andrej Pančur se je v prispevku *Problem samoodgovornosti beračev, potepuhov in brezposelnih na Slovenskem pred 2. svetovno vojno* najprej poglobil v pojem samoodgovornosti ter razlikam v njegovi percepciji v različnih družbenoekonomskih ureditvah. Po krajšem uvodu nam avtor predstavlja zgodovinski prerez beraštva in odnosa do tega pojava od srednjega veka, ko so principi krščanstva velevali, da so viški na voljo skupnosti in beračenje ni bilo sramota, preko razsvetljenstva, ko so berače grajali, preganjali in nasilno prevzgjajali, do 19. in 20. stoletja, ko so uradniki pikolovsko ločevali med pridobitno (in delovno!) sposobnimi in nesposobnimi berači ter med domačimi in tujci. Pančur se v prispevku ukvarja tudi z beraško umetnostjo preživetja iz različnih virov (beračenje, petje, priložnostna/sezonska dela, mezdnno delo, socialna podpora) ter odnosom upravnih organov do te nadloge.

Z malce bolj filozofsko tematiko se je v svojem prispevku spopadel Mitja Sunčič (*Problem samoodgovornosti v odnosu med človekom in strojem: subjekt, objekt in tehnologija*), ki ugotavlja, da svet preoblikuje človek (subjekt), ki je nosilec dejavnosti in odločilni faktor. To počenja s pomočjo predmetov (objektov), ki so v tem razmerju v podrejeni vlogi. Samo subjekt (človek) je tudi sposoben samoodgovornosti, saj poseduje enotni, nedeljivi jaz in lahko samostojno in svobodno sprejema

odločitve – kadarkoli človek prenese krivdo za storjeno na stroj, gre za umivanje rok in beg pred dejansko odgovornostjo.

Jože Prinčič (*Od kolektivno-razredne do omejene individualne (samo)odgovornosti in solidarnosti (1945-1954)*) se je posvetil predstavitvi sistema vrednot in kronologiji izgradnje socialističnega gospodarskega sistema po letu 1945, ko je prišlo do preoblikovanja gospodarstva po sovjetskem zgledu. Z delom posameznika v skupno dobro je le-ta v zameno za to dobil pravico, da zanj poskrbi družba. Osrednja vloga komunistične partije se je pokazala tudi pri preoblikovanju sistema vrednot, kamor so sprva sodili: hvaležnost Sovjetski zvezi, domovina, delo (udarniško!) in solidarnost. Z deetatizacijo in ustanavljanjem delavskih svetov je bila delavcem naložena soodgovornost za gospodarstvo, s sproščanjem razmer pa so izbruhnili na dan tudi sumničavost, nezadovoljstvo, nevoščljivost med posameznimi gospodarskimi panogami, delavstvo pa je postajalo vedno bolj neenotno (razdeljeno glede na gospodarsko panogo in njen položaj).

Tudi Marta Rendla začenja svoj prispevek *Stanovanjska politika v socialističnem obdobju – vloga države in samoodgovornost*, s predstavitvijo sistema vrednot (svoboda, socialna varnost, delovna ustvarjalnost, narodna in socialna zavest, izobrazba, kultura, solidarnost ter enakost), nato pa vanj umesti tudi področje urejanja stanovanjskega vprašanja. Le-to je v enaki meri temeljilo na samoodgovornosti in solidarnosti. Po osvoboditvi je oskrbo s stanovanji namreč prevzela kar država, ki se niti kasneje (po 1951) po zaslugi svojih transmisij ni povsem umaknila s tega področja. Slovenci in Jugoslovani smo svoje stanovanjsko vprašanje večinoma lahko reševali dvotirno – s pridobitvijo družbenega stanovanja ali s samogradnjo (»samoodgovorno«), medtem ko je bil delež podnajemnikov ali tistih, ki so do stanovanja prišli z nakupom, dedovanjem ali darilom, manjši. Kot socialni korektiv se v 70. letih 20. stoletja pojavijo tudi solidarnostna stanovanja, namenjena mladim, invalidom in brezposelnim.

Nina Vodopivec v razpravi *Samoodgovornost – paradigma sodobne modernizacije: izziv ali grožnja*, razgrinja pasti prehoda iz »družbenoodgovorne« socialistične v »samoodgovorno« kapitalistično družbo, ki je povprečnemu človeku večinoma prinesla omejevanje pravic in varnosti (fleksibilizacija trga dela, demontaža javnega zdravstva in šolstva) v zameno za meglen obet kapitalistične države blaginje ter ga potisnila v položaj, kjer je kot delavec zgolj strošek in hvaležen za zaposlitev.

Aleksander Lorenčič, ki zaključuje vrsto piscev zbornika, v prispevku (*Samo)odgovornost in solidarnost na primeru slovenskega pokojninskega sistema (1990-2004)*,

analizira delovanje slovenske pokojninske blagajne, ki je do osamosvojitve še zagotavljala vzdržnost (tudi na osnovi vzajemnosti in solidarnosti), kasneje – ko je prevzela breme prestrukturiranja gospodarstva (predčasne upokojitve, dokupe delovne dobe, brezposelnost), pa je skupaj z neugodno demografijo klonila. Prej uveljavljen sistem počasi zamenjuje tristebno pokojninsko zavarovanje.

Zbornik vsekakor prinaša precej svežih pristopov k obravnavi pojma samoodgovornosti v vsej njegovi večplastnosti, pester nabor avtorjev, ki so prispevali svoje razprave, pa zagotavlja temeljit in zanimiv vpogled v preteklost s precej samosvojih gledišč.

Aleksander Žižek

Migracije, migracij, migracijam

Jernej Mlekuž, **ABC Migracij**. Ljubljana: Založba ZRC, 2011. 71 strani. (Moj zvezek; 3)

Založba Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU v Ljubljani si je zadala dokaj plemenito nalogo: širiti sadove znanstvenih spoznanj onkraj akademskih krogov ter ustvariti most med strokovno in laično javnostjo, s čimer bi se presegla samonamembnost znanstvene stroke. Tako je bila zasnovana večjezična zbirka *Moj zvezek*, ki se skuša prebiti v ožji krog didaktičnih gradiv, namenjenih predvsem srednješolcem. Mlekuževa oranžno-zelena knjižica z naslovom *ABC Migracij* je tretje delo iz omenjene zbirke Založbe ZRC SAZU, njena predhodnika pa sta knjižici *Nemirna srca* (2004) in *Ugrabljeni ljubezen* (2011), oba priročnika za državljansko vzgojo.

Besedilo knjige *ABC Migracij* je izšlo v okviru evropskega projekta pod vodstvom Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, prijavljenega z dokaj zapletenim naslovom *Strokovne podlage, strategije in teoretske tematizacije za izobraževanje za medkulturne odnose ter aktivno državljanstvo*. Kot projektna publikacija je knjižica prosto dostopna na uradni strani projekta www.medkulturni-odnosi.si, kjer si lahko preberete tudi več o samem projektu. Raziskovalna iskra, ki je spodbudila prijavo projekta, je »neustrezen prenos izobraževalnih politik v pedagoško prakso« v primeru multikulturnih odnosov in aktivnega državljanstva. V tem kontekstu so prav migracije osrednja tematika.

Ob odprtju knjige nas že pri samem kazalu presenetijo dejstvo, da pravzaprav ne gre za *ABC migracij*, ampak

prejkone za *ABE migracij*. Pričakovanih 25 gesel, ki bi ustrezala številu grafemov v slovenski abecedi, je namreč skrčenih skoraj na polovico, kar lahko da začetni vtis, da smo v roke prijeli vsebinsko in konceptualno škrbast izdelek. A takšen, iz golega formalizma izhajajoč predsodek, se začanja razblinjuje že ob prebiranju prvega sestavka z nazivom *A je to*, v katerem avtor na kratek in nekoliko nenavaden, a hkrati pomenljiv način uvede bralca v osrednjo temo svoje publikacije. Ustaljene načine, da bi prestavil fenomen migracij v geselskih člankih, je presegel z dokaj svojiskim konceptom, ki »bolj kot vpljudno širi, zbadljivo meri, bolj kot informira, problematizira, bolj kot pojasnjuje, zamegljuje«, podobno kot to počneta »mojstra iz risanke *A je to*«, ki v urejenost »vnašata nered, gradita majavi svet«. Takšen koncept ni povsem iz trte izvit, saj imajo migracije same veliko opraviti z neredom, neurejenostjo, celo neredoljubnostjo.